

El finançament de l'obra de la seu de Manresa al segle XIV*

Josep M. Gasol

Canonge-Arxiver de la Seu de Manresa

Resum

Una de les característiques de les grans catedrals gòtiques és el seu finançament heterogeni: són l'obra de tots per a tots, on s'igualen els anhels de la ciutat i s'agermanen lliurament els seus ciutadans. La seu de Manresa, la bella "catedral sense bisbe" que ideà el geni de Berenguer de Montagut, n'és un bon exemple: tots els ciutadans s'hi implicaren segons les seves possibilitats, fent bona la lliçó evangèlica de l'òbol de la vídua, i els qui no hi podien contribuir amb diners oferiren el seu treball. I fins i tot s'enviaren delegats per buscar contribucions arreu del país. Així doncs, encara avui podem veure que grans personatges com la reina Elionor de Sicília, generosos mecenes com el canonge Nicolau Solà, i innombrables ciutadans de tota mena i de tota condició (i de diverses èpoques) fraternitzen en les pedres de la seu.

Abstract

The unknown treasures of the Manresa Cathedral

One of the characteristics of the great Gothic cathedrals was their heterogeneous means of financing: they are the work of everyone for everyone, where the city's yearnings are levelled and its citizens freely associate. The Cathedral of Manresa, the beautiful "cathedral without a bishop", which was the brainchild of Berenguer de Montagut, is a fine example of this: all the citizens became involved as much as their means allowed them to, making a good evangelical lesson of the widow's mite, and those who could not contribute money offered their labour. Delegates were even sent all over the country seeking contributions. Thus, even today we can see that eminent figures such as Queen Elionor of Sicily, generous patrons such as the canon Nicolau Solà, and innumerable citizens from all walks of life and all standards of living (and from many different periods) fraternise in the stones of the Cathedral.

El dia 4 d'abril de 1301, "apellat consell general ab casa en lesgleya de sent Michel com acostumat és, ordenaren los prohoms e tota la universitat de Manresa que fos feyta obra en lesgleya de santa Maria" (Arxiu Històric de la Ciutat, *Manuale concilii* (1292-1321).

L'acord municipal no especifica de quina mena d'obra es tractava. Tanmateix, la solemnitat de redacció de l'acta i els acords complementaris que l'acompanyen ens donen a entendre que l'obra "ordenada" pels prohoms del consell manresà era important; és probable que sigui aquest l'acord decisiu de construcció de la seu. Oimés, si ens adonem que coincideix amb una, diríem, campanya de recaptació de fons o captiri arreu dels arquebisbats de Tarragona i Saragossa i llurs diòcesis sufragànies per uns delegats del paborde i capítol de l'església de Manresa en qualitat d'aplegadors.

A propòsit d'aquest captiri, tenim la resposta del bisbe de Mallorca, Ponç de Jardí. Recomana als seus diocesans que col·laborin en l'acapte dels manresans; mana als rectors que rebin dignament i tractin honestament els postuladors, que els deixin predicar i recollir almoines en el territori de llurs parròquies. Suggereix, a més, que es nomenin un o dos feligresos de cada poble, que hi col·laborin, i atorga gràcies espirituals als fidels que, atenent el seu prec i exhortació, ofereixin donatius per a l'obra de Santa Maria de Manresa (Arxiu de la Seu, pergami XIII/27).

Hom ignora si el bisbe Ponç de Mallorca tenia alguna raó especial que l'obligués a una col·laboració tan entusiasta en el projecte dels manresans. No tenim documentada cap altra resposta similar que ens permeti d'aclarir si el gest del prelat mallorquí fou un cas excepcional o hem de considerar-lo un fet corrent dintre d'una norma o reacció generals.

Però era, lògicament, de Manresa d'on havien de sortir sobretot els diners. Per a l'acapte, el Consell nomenà vuit administradors o “obriers”, representants dels quatre barris o “quartons” amb què era dividida la ciutat. I els autoritzava a constituir unes comissions, de deu individus cada una, “amb consell dels quals o de la major partida d'aquests” es faria tot allò que calgués per al finançament i control de l'obra. Uns i altres –obriers i adjunts– juraren “fer bé e legalment la dita obra e ab bon enteniment”. Els consellers els asseguraven que tindrien “per bo i per ferm” tot el que decidissin.

El projecte de la nova església de Santa Maria –d'aleshores ençà i per sempre més “la seu”– començava a fer-se realitat l'any 1322. El dia 30 de juny els canonges de la seu i els consellers de la ciutat de Manresa signaven un contracte amb Berenguer de Montagut, “lapicida” i ciutadà de Barcelona, encomanant-li la construcció del temple. Ell n'era el projectista i en seria mestre major o director de les obres. El facultaven per escollir-se un ajudant i llogar tots els operaris que calgués per a la realització de l'obra encomanada. Prometien pagar-li un jornal de quatre sous, tots els dies feiners, i seixanta sous anuals per despeses de viatge entre Barcelona i Manresa. L'arquitecte i l'ajudant tindrien estada franca, amb llit i foc, a Manresa. Mestre Montagut prometia dedicar-se “bé, lleialment, fidelment i amb diligència segons el seu saber i poder, a utilitat vostra [els deia] i de l'obra proposada”.

Vint dies abans de la signatura del contracte, el dijous, diada del Corpus, s'havia iniciat una col·lecta pública en benefici de la construcció del gran temple basilical projectat per Montagut.

Tots els escriptors que s'han ocupat de la història de la seu han recordat la data i el fet, prou documentats a l'arxiu capitular. Més que una col·lecta o capta en el sentit corrent d'aquests mots, l'acció de recollir, a mà, uns donatius fou l'obertura d'una subscripció general, amb el compromís escrit de quantitats diverses, a lliurar en la forma, els terminis i fins amb l'objecte concret que en algun cas s'especifica.

Traduïm del Llibre III del Paborde, de l'Arxiu de la Seu: “*Noverint universi* [...]. Sigui notori a tothom que, el dijous, quatre dels idus de juny (el dia 10 d'aquest mes) a l'any del Senyor 1322 i celebrant-se la festa del Cos de nostre Senyor Jesucrist, les persones infrascrites han promès donar, a lloança de nostre Senyor i en bé de llurs ànimes, per a l'obra de l'església de Santa Maria de Manresa les quantitats de diner que s'expressen a continuació, i prometeren de lliurar-les en la forma que es diu”.

La nòmina és llarga. Omple les dues cares de dotze folis; n'han desaparegut dos d'entremig. Hi figuren 417 persones: 382 inscrites el dia del Corpus Christi i 35, el diumenge següent (serien moltes més, puix que manquen aquells dos folis, que s'han perdut). Hi són representats tots els estaments ciutadans: nobles i menestrals, pagesos i artesans, mercaders i lletrats, clergues i laics... Els donatius són molt diferents, com i també els terminis que es concreten per fer-los efectius. O la destinació que hom vol que se'ls doni.

El més generós, el canonge cambrer Nicolau Solà, es comprometia a pagar mil sous, lliurant-ne cent cada any. El noble Pere de Grevalosa en subscrivia cinc-cents, a raó de cinquanta anuals. El

cavaller Bernat de Manresa, 100 sous. Berenguer i Guillem Despoal, avi i pare respectivament del paborde Guillem, 200 cadascun. L'advocat Berenguer d'Artés, 200, i un altre advocat, Guillem Morera, 100. Romeu Rigolf lliurava 20 sous i es comprometia a donar-ne cinc cada any tota la vida i mentre durés l'obra. El canonge sagristà, Berenguer de Marganell, n'oferia 100 tots els anys de la seva vida. Uns picapedrers anomenats Ferran Comes i Guillem Orriols prometien 10 sous pagadors en tres anys.

Un cuireter, Pere Ermenter, 5 sous cada any mentre visqués. El traginer Pere Bellsolà, 20 sous a pagar en dos anys. Un "optimista", Jaume de Monistrol, prometia 20 sous si l'obra s'enllestia en quatre anys... Hi ha un picapedrer, Pere Vilella, que s'oferia a treballar de franc una setmana a l'any mentre durés l'obra i, naturalment, també la seva vida. Etc.

Classificant-los per estaments o les professions que declaren, figuren en la llista de donants o subscriptors 33 preveres (entre ells, cinc són canonges), 20 cuireters, 19 sabaters, 10 paletes i picapedrers, 9 aventurers (marxants o venedors ambulants), 9 traginers, 8 es defineixen "artesans", 7 carnisers, 6 moliners, 6 rajolers, 6 adobers de pells, 5 mercaders, 5 advocats o jurisperits, 5 pagesos, 4 fusters, 3 drapers, 3 teixidors, 3 sastres, 3 fossers (enterramorts) i 3 perpunterers. Hi trobem dos representants dels escrivans, coltellers o ganiveters i tapiadors. I, únics de cada ofici: un argenter, un bosser (a Manresa hi havia el carrer de la Bosseria, entre la plaça Gran i la dels Especiers), un cirurgià, un hostaler, un pintor, un barber i un *barbitonsor* (literalment, un "rapabarbes"), un trompeter (*tubicinator*, tocador de trompeta), un apotecari, un flaçader, un canador (*canaderius*, avui seria agrimensor), un mestre de gramàtica, un cavaller i un escuder.

La qualificació professional, la trobem expressada amb un llatí macarrònic (*traginerius, barberius, flaçaderius, sabaterius, hostalerius...*). La gent parlava en català, però les escriptures solemnes es feien en llatí, un llatí, més que decadent, catalanitzat.

Cal remarcar el nombre de professionals del ram de la pell: cuireters, assaonadors, sabaters... El gremi de "cuireters, blanquers i assaonadors" i el de sabaters eren, en aquell temps, i ho foren fins a ben entrats al segle XVIII, els més importants de la ciutat. Importants en nombre i poder econòmic. Ho demostraren en patrocinar la construcció de dues capelles de la Seu: la de l'Esperit Sant i la de Sant Antoni Abat, enjoiades amb sengles retaules de dos grans mestres de la pintura gòtica, Pere Serra i Lluís Borrassà.

(Un ofici que s'hi podria relacionar és el de perpunter; n'hem trobat tres en la llista. Perpunter era qui feia o venia perpunts. De perpunts en parlen alguns autors catalans antics, Ramon Llull, per exemple, i les cròniques de Jaume I, Desclot i Muntaner. El diccionari Alcover-Moll defineix *Perpunt*: "Una vesta militar, feta de tela forta repuntejada i cotonada, que es portava damunt l'armadura i arribava des del coll fins a mitjan cuixa del guerrer". Els perpunterers eren, doncs, uns sastres militars.)

Les quantitats ofertes oscil·len entre mil sous (només un) i sis diners (la meitat d'un sou). Un sou era la unitat de compte generalitzada als països catalans a l'edat mitjana.

Fixem-nos que l'arquitecte Montagut fou contractat per quatre sous diaris, a banda dels 60 sous anuals per despeses de viatges. Cobraria una quantitat aproximada (4 sous diaris i 50 anuals) per l'obra de l'església del Carme, de Manresa mateix. Quan, poc després, el 1329 es comprometia a

construir Santa Maria del Mar, de Barcelona, cobraria només dos sous i mig per jornada de treball i una subvenció “per vestits” de 100 sous l’any.

Segons càlculs d’Alexandre Soler i March, el jornal d’un manobre, aquell temps a Manresa, era de dos sous; els picapedrers en cobraven tres; un tragner, amb mula, cinc sous; un fadrí fuster, tres sous; quatre sous era el jornal d’un bon oficial (com el de l’arquitecte).

Molts dels “subscriptors”, en comptes de diners, oferien una prestació de treball. Ja hem vist que el picapedrer Pere Vilella, per exemple, s’havia compromès a treballar de franc una setmana de cada any; Bernat Roure i Bernat Mas, del mateix ofici, tres i quatre dies, respectivament. Un fuster, Pere Santmiquel, un dia l’any, “mentre visqués i hi hagués feina del seu ofici”. Ramon Lladó, pagès, s’oferia per un jornal gratis cada any.

El consell municipal, el 27 de maig de 1331, reunit a l’església de Sant Miquel –que funcionava de sala de sessions del govern manresà– acordava i prometia (“*damus et promittimus*”) 10000 sous per a l’obra de l’església de la seu. Dos-mil sous els lliuraran el dia de Tots Sants propinent i “cada any, en aquesta festa, continuarà lliurant-ne 2.000 fins a completar aquella quantitat”.

No tots els benefactors de l’obra de la seu són els que consten a la llista del dia de Corpus de 1322. L’obra de la seu fou molt llarga (tant que encara dura). La munió de mecenes coneguts o anònims, grans i petits, en tot temps i d’acord amb les circumstàncies és considerable. D’aquella hora primera cal fer esment del patrocini corporatiu (confraries i gremis) i individual de diversos pròcers manresans. Els retaules, romanalla de la que devia ésser una extraordinària pinacoteca gòtica, abans de l’incendi de 1714, i l’heràldica dels Saera, Desfar, Fontanet, Iglésies, etc., present en murs, osse-res i claus de volta de la basílica, ho demostren a bastament.

Uns greus contratemps, aquells anys de cap a la meitat del segle XIV –els “mals anys” primer i segon, l’entredit de 1337, la pesta negra de 1348...–, foren destorb i impediment per al progrés de l’obra de la seu.

De cap a les acaballes del segle, l’arxiu històric municipal conserva un curiós *Llibre de rebudes, dates e despeses per les obres de l’església major de Madona Santa Maria de Manresa*, dels anys 1394-1410. Espigolant per les seves pàgines, hom troba notícies abundants de donatius que manresans i forasters oferien per a la construcció de la seu.

Continuaven les captes dominicals, a les esglésies i per la ciutat; aquestes segons el procediment tradicional de “llevants de taula”, un acapte per les cases, a migdia, a l’hora de dinar (o de les pos-tres). Sabem el nom d’algun dels acaptadors i de quina manera –certament simbòlica– hom remer-ciava llur tasca. Per exemple, el dia de la Candelera de 1395, s’obsequiava amb “VI ciriets de cera blanca [...] a tots aquells qui acapten el digmenges [...] per tal que sien plus diligents en fet lo dit acapte” (una frase quelcom enigmàtica: era un estímulo o un reny?). En vigílies de Nadal de 1408, a l’acaptador Francesc Comalba –també “per tal que sia pus diligent”– li regalaren “I conill, que costà XI diners”.

Les quantitats recollides eren ordinàriament de poca importància: els diners menuts predominaven en el recompte de cada diumenge. Diversitat de monedes: rals de Mallorca, de València i de Castella... De tant en tant, alguna moneda blanca, algun croat d’argent i, per excepció, un dia, un mig florí d’or.

Els canonges i beneficiats de la seu, els diumenges, després de l'ofici de vespres, solien dipositar llur donatiu personal en una capsa situada *ad hoc* als graons de l'altar major de l'església nova. (Un diumenge del mes de novembre de 1397 s'hi recolliren 15 sous i 7 diners.)

Collecta especial i per un motiu extraordinari és la que tingué lloc, aquell mateix any, en ocasió d'un pelegrinatge a Montserrat, el dia de la Mare de Déu de setembre, “per la perdonança que el Papa de Roma hi havia otorgada”. Val a dir en ocasió del jubileu atorgat per Bonifaci IX per la fidelitat del monestir al pontífex romà, durant el Cisma d'Occident. Els romeus que acudien al santuari foren pregats de contribuir a l'obra de la seu manresana. Total de la collecta: 4 sous i 12 diners.

A vegades els donatius eren fets amb la voluntat explícita dels oferents de restar en l'anonimat; per exemple, el dia de Sant Nicolau de 1395, “una persona, la qual no volgué dir qui era”, lliurava tres sous. O bé, amb destinació expressa: la construcció dels arcs de la sagristia nova, la finestra de la capella de Sant Nicolau, instal·lació de la campana del rellotge..., per a l'execució de mobles cars: les cadires del cor, els armaris de la sagristia... No cal dir si es tractava de la construcció d'una capella o altar.

No hi manquen els llegats testamentaris: de madona Jonadella, del notari Berenguer de Tresserres, de na Olivera, costurera, d'un pagès anomenat Cornet... Un llegat important, per la seva procedència, és el de la reina Elionor de Sicília, tercera esposa de Pere el Cerimoniós (mare dels reis Joan I i Martí l'Humà). El 27 de juliol de 1398 els obrers de la seu rebien del secretari i l'escrivà del rei Martí cinc sous, “los quals Madona, sa mare, en son testament deixà a la dita obra”. La reina Elionor s'havia mort el 20 d'abril de 1375. Calgué que passessin vint-i-tres anys, i que el rei vidu Pere III i el primogènit Joan la seguissin en el camí del sepulcre, perquè s'acomplís aquella darrera voluntat. Potser fou culpa de la proverbial lentitud de la burocràcia palatina.

Un altre procediment d'obtenir diners per a les obres fou la venda de llibres, propietat de l'Obra de la Seu i que eren posats a subhasta. El 6 d'agost de 1398, Antoni Costa, de Besalú, estudiant a la universitat de Lleida, pagà 15 sous i 12 diners per un llibre de dret. El 12 d'octubre següent, el canonge Bernat Morera comprava un manuscrit de les Decretals pel preu de 4 florins i 4 sous. En aquests casos, atès el gran valor dels llibres, l'operació es formalitzava amb escriptura pública.

La seu de Manresa, el monument emblemàtic de la ciutat, fou obra d'aquesta. Constatem que la seva construcció i les successives i necessàries restauracions no han estat obra exclusiva d'algun personatge o corporació singular. No fou pas un rei, ni un bisbe, ni tan sols un capítol de canonges que va idear-la, fer-la i pagar-la. Va ser la ciutat de Manresa –els consellers davant, col·laborant-hi gremis i confraries i multitud de particulars–, que volia construir “el seu” temple major, no la catedral d'un bisbe i no pas exclusivament –però també– l'església conventual dels seus canonges. És la seu de Manresa, el nostre monument principal.

* Aquest text fou llegit per l'autor en l'acte públic del seu nomenament com acadèmic corresponent per Manresa, que tingué lloc el 19 de maig de 2004 a l'esmentada ciutat.